

A Kiskunhalasi Református Egyházközség presbitériumának története a 18. században

Ruzsa-Nagy Zoltán

A presbiteri rendszerű egyházkormányzat a kálvinista felekezet jellegzetesége, mely az egyházközségek számára felelős autonómiát biztosít. E kálvini egyházalkotmány különlegessége, hogy az egyházközség világi tisztviselői a világi igazgatástól egészen elkülönülő, saját önkormányzattal rendelkező testületet alkotva igazgatják az egyházközséget. A presbiter tisztség magyarországi kialakulásának, elterjedésének és a presbitériumok működésének vizsgálata a magyar református egyháztörténet egyik fontos kérdése.

Az ógörög idős „preszbüsz” szó középfoka, a „preszbüterosz” sok esetben előfordul az Újszövetségben, mind az evangéliumokban, mind az apostoli iratokban. Ezen textusok exegézise és biblikai-teológiai elemzése túlmutatna e tanulmány keretein. Azt azonban érdemes kiemelni, hogy János és Péter apostol magukat is presbiternek nevezik a leveleik elején. Ugyanakkor az efézusi gyülekezet előjárói többes számban vének (presbiterek) voltak, akik elbúcsúztak Pál apostoltól (ApCsel 20, 17-37). Jakab levele természetesnek veszi, hogy a gyülekezet élén több vén (presbiter) áll (Jak 5,14). A legteljesebb leírást a presbiter mint gyülekezeti vezető feladatáról Péter apostol levele adja (1 Pt 5,1-4).

Az egyházi struktúra kialakulását követően, a 3. századtól a presbiter egyre inkább a püspököt helyettesítő idősebb, tekintélyesebb papi személyt (személyeket) jelölte, akik a püspök segítői, tanácsadó és az egyházi bíróságok ülnökei voltak egy adott egyházmegyében.¹ Ez a jelentés egészen a középkor végéig megmaradt.

A reformátorok közül elsőként Oekolampadius sikertelen törekvése után Kálvinnak sikerült felállítani a presbitériumot Genfben. Kálvin Strassburgból való visszatérése után fogadtatta el a genfi városi tanáccsal a presbiteri rendszert tartalmazó egyházi rendtartást. Strassburg reformátora, Martin Bucer, igen fontosnak tartotta az egyházfegyelem kérdését, mert az Istenhez megtért egyszerre igaz és bűnös (simul iustus et peccator) embernek szüksége van útmutatásra, vezetésre, azaz röviden nevelésre, melynek eszköze az egyházfegyelem. Bucer ezt a világi felsőbbség (városi tanács) hatalmára bízva szándékozta végrehajtani.² Kálvin ellenben 1541-ben a konzisztórium (egyháztanács) létrehozásával szétválasztotta az egyházi és a világi joghatóságot (bár nem teljes mértékben, hiszen számos egyházi ügyben továbbra is a Városi Tanács volt illetékes), és felállította az egyházközséget vezető lelkészekből és polgárokból álló testületet. Kálvin azonban a genfi presbitériumot nem tekintette kötelező mintának, az egyház szerve-

---

¹ SZÁNTÓ KONRÁD: A katolikus egyház története. I. köt. Bp., 1983. 128. p.

² GRESCHAT, MARTIN: Martin Bucer. Egy reformátor és a kor, amelyben élt. Bp., 2011. 138. p.

zetben elfogadta az Ige hirdetésében és sákramentumok kiszolgáltatásában közös egyházak közötti különbséget.³

A magyar reformáció sajátossága, hogy a legtöbb esetben az egyházi ügyek igazgatását a helyi előljárárság gyakorolta.⁴ Ezt a magyar történelmi és társadalmi helyzet alakította így. Bár a mohácsi vész után és a reformáció elterjedésével a katolikus egyház struktúrája megszűnt, a középkori eredetű patronusi (egyházvédnöki, vagy másképpen kegyúri) jogok a reformációt követően is tovább éltek. A kegyúri jog az egyház szolgájának kiválasztása, a protestáns településeken papmarasztás, illetve a lelkész feladatkörének megállapítása volt. A kegyurasághoz ugyanakkor kötelezettség is járult: az egyház anyagi szükségéről elsősorban a kegyuraságot bírónak kellett gondoskodnia. A szabad királyi városok féltve őrizték önkormányzati privilégiumaikat, de a mezővárosok is törekedtek egy bizonyos fokon az önkormányzatiságra. Az önkormányzatiság legfontosabb eleme a *ius patronatus*, azaz a kegyúri jog volt.⁵ Ezért a városi tanácsok általában igyekeztek a maguk kezében tartani az egyházi ügyek igazgatását a lelkészválasztástól kezdve az egyházfegyelemig. Jobbágyfalvak esetében a kegyúri jog egyértelműen a földesúr kezében volt, aki változó mértékben engedett beleszólást a helyi jobbágyoknak. Mindenképpen azonban az egyházközség helyi vezetői a falu bírása és előljárai voltak.

Magyarországon az első gyülekezeti presbitérium, mely világi egyháztagokból és lelképászorokból állt, Pápán alakult meg 1617-ben Kanizsai Pálfi János lelkész javaslatára, a helyi földesúr és végvárcapitány, a protestáns Enyingi Török István jóváhagyásával.⁶ Bár egyértelmű forrás nincs

³ SZÜCS FERENC: Kálvin tanítása az egyházkormányzatról. In: *Confessio*, 2007, 3. sz. 12–13. p.

⁴ BÍRÓ SÁNDOR – TÓTH ENDRE – BUCSAY MIHÁLY – VARGA ZOLTÁN: A magyar református egyház története. Bp., 1949. (Reprint: Sárospatak, 1995.) (továbbiakban: BÍRÓ–TÓTH–BUCSAY–VARGA, 1949.) 140. p.

⁵ RÁCZ ISTVÁN: Protestáns patronatus. Debrecen város kegyurasága. Debrecen, 2007. (továbbiakban: RÁCZ, 2007.) 15. p.

⁶ A pápai presbitérium megalakulásával kapcsolatban: RÉVÉSZ KÁLMÁN: A presbyterium legelső nyomai hazai ref. egyházunkban. In: *Protestáns Szemle*, 1892. 419–446. p. (továbbiakban: RÉVÉSZ, 1892.) Továbbá igen alapos tanulmány gazdag jegyzetanyaggal: SZABÓ GYÖRGY: A demokratikus egyházszerkezet kialakulásának kezdetei hazánkban. (A presbitéri rendszer fejlődéstörténete a magyar református egyházban.) In: *Confessio*, 1986. 2. sz. (továbbiakban: SZABÓ, 1986.) A pápai presbitérium szabályzatát közölte: POKOLY JÓZSEF: Az első magyar ref. presbyterium keletkezése és szervezete. In: *Protestáns Szemle*, 1901. 202–220. p. A dunántúli presbitériumok megalakulásával foglalkozott: MÁRKUS MIHÁLY: Presbiterek, presbitériumok „a magyar nép zivataros századaiban”. In: *Református Egyház*, 1992. 231–234. p.; UÓ: A presbitéri rendszer kialakulása a 17. század közepéig. In: Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról. Szerk.: Fazakas Sándor. Bp., 2009. 28–38. p. (továbbiakban: MÁRKUS, 2009.) Legújabbban: KÖBLÖS JÓZSEF – KRÁNITZ ZSOLT: „Schola Papensis olim satis illustris fuit...” A Pápai Református Kollégium tagolódása és oktatási színvonala a XVIII. században. (Prédikátori és rektori adattár.) In: *Acta Papensia*, 2009. 1–4. sz. 27–32. p.

róla, mégis okkal feltételezhető, hogy Kanizsai Pálfi János 1609/10. évi heidelbergi tanulmányai során látta a presbiteri rendszer működését.⁷

Kanizsai Pálfi János püspöké választása után az 1630. évi pápai zsinat a dunántúli egyházkerületben elrendelte a presbitériumok felállítását nemcsak egyházközségi, hanem egyházmegyei és egyházkerületi szinten is.⁸ A presbitériumok felállítását 20 évvel később, 1650. szeptember 28-án Nagy-Maráczai Balázs kiskomáromi református lelkész Lórántffy Zsuzsannához intézett levele⁹ erősíti meg. Azonban több forrást ebből a korból nem ismerünk. A pápai gyülekezet presbitériumának jegyzőkönyve 1720 után maradt fenn.¹⁰

Valószínűleg az ellenreformáció erőfeszítéseinek (a nyilvános vallásgyakorlat a soproni országgyűlésen a vármegyénkénti két artikuláris helyre korlátozásának, illetve a 18. századi templomfoglalásoknak) köszönhető, hogy egy évszázaddal később a Dunántúlon kevés gyülekezeti presbitérium működött.¹¹ Ezek közül ismert a már említett Pápa, ahol a nyilvános vallásgyakorlat tilalma idején is működött a presbitérium,¹² valamint Veszprém, ahol a 18. század elején lejegyezték a presbiterek kötelességét.¹³ A források azt mutatják, hogy a 18. század közepén a Dunántúlon legfeljebb a jelentős településeken működött állandó gyülekezeti presbitérium, a többi gyülekezetben a lelkipásztor inkább alkalomszerűen tanácskozott a tekintélyes egyháztaggal.¹⁴

A felső-dunamelléki egyházkerület kocsi zsinatán 1713-ban az új püspök, Magyar Péter vezetésével a presbitériumok felállítására szabályt hoztak: a nagyobb gyülekezetekben 12, a kisebbekben 6 főből álló presbitériumok felállítását rendelték el.¹⁵ Arról azonban nincs adatunk, hogy ez hogyan és mennyire valósult meg. A dunamelléki egyházkerület területéről – legalábbis egyelőre – nem áll rendelkezésre információ arról, hogy a 17. században és a 18. század elején voltak-e presbitériumok.

A Tiszántúlon az első presbitériumok megalakítása a puritán eszmék térhódításával vetődött fel két évtizeddel a pápai presbitérium megalakulása után. Ennek fő harcosa, Tolnai Dali János angliai tanulmányaiból hozta magával a puritán lelki megújulás, a megtérés és a keresztyén életgyakorlat hirdetését.¹⁶ Határozottan kiállt a puritán lelkiség mellett, s azt az egyház-

⁷ Erről bővebben: MAKÁR JÁNOS: Kanizsai Pálfi János élete és munkássága. New Brunswick, 1961.

⁸ MÁRKUS, 2009. 38. p. Ld. még: THURI ETELE: A Dunántúli Református Egyházkerület története. I–II. Pozsony, 1998.

⁹ Közli: RÉVÉSZ, 1892. 422–424. p.

¹⁰ A pápai presbiteri jegyzőkönyvet részletesen feldolgozta: TÓTH ENDRE: A pápai református egyház története. Pápa, 1941. (továbbiakban: TÓTH, 1941.)

¹¹ BÍRÓ–TÓTH–BUCSAY–VARGA, 1949. 206. p.

¹² TÓTH, 1941. 150–151., 198–202., 267. p. skk.

¹³ SZABÓ, 1986. 35. p.

¹⁴ „Processus Visitationis”: Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben. Közreadja: Hudi József et al. Pápa, 2011. (továbbiakban: HUDI, 2011.) 48. p.

¹⁵ THURY ETELE: A Dunántúli Református Egyházkerület története. I–II. Pozsony, 1998. I. köt. 314. p.

¹⁶ A puritán küzdelmeknek bőséges irodalma van, ld. pl.: ZOVÁNYI JENŐ: Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban. Bp., 1911.; BODONHELYI JÓZSEF: Az an-

kormányzatban is érvényesíteni kívánta a világi egyháztagokból választott presbitériumok megalakulásának szorgalmazásával. Az 1646-ban összehívott szatmárnémeti „nemzeti zsinat” a Tolnai Dali János által terjesztett gondolatok terjedésének kívánt gátat szabni.¹⁷ A zsinat végzéseit rendszerező és kiegészítő „Geleji kánonok” XCIX. pontja nem tartja időszerűnek, illetve a magyarországi „polgári rendben” lehetségesnek a presbitériumok felállítását, bár azok hasznosságát nem vitatja. A lekipásztoroknak ugyanakkor nyitva hagyta a lehetőséget, hogy egyházfegyelmi és peres ügyek elintézésére néhány „értelmes és becsületes” polgárt maguk mellé vegyenek, pusztán alkalmi jelleggel.¹⁸ A szatmárnémeti zsinat és később saját fia, II. Rákóczi György ellenében Lórántffy Zsuzsanna pártfogásába vette Tolnai Dali Jánost, a puritánus mozgalmat és a presbitérium felállításának ügyét is. A puritán mozgalom másik élenjáró képviselője, Medgyesi Pál irodalmi tevékenység megindításával igyekezett a presbitériumok ügye mellé állítani a közvéleményt.¹⁹ Előbb 1650-ben Bártfán, majd 1653-ban rövidítve Sárospatakon nyomtatott ki egy presbitériumok felállítása mellett szóló művet.²⁰ Medgyesi úgy vélte, hogy a magyar nép egyéni és társadalmi erkölcsi romlását csak a presbitériumok felállításával lehet orvosolni.²¹ Medgyesi szerint az eklésia presbitérium nélkül is egyház, „de hibás, fél-szeg, mint szintén az ember keze s lába nélkül.”²²

A tiszántúli egyházkerületben a szatmárnémeti zsinat után mellékvágányra került a presbitériumok megalakítása. Debrecenben 1739-ből való a

---

gol puritánizmus lelki élete és magyar hatásai. Debrecen, 1942.; MAKKAI LÁSZLÓ: A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen. Bp., 1952.; PÁPAI SZABÓ GYÖRGY: Tolnai Dali János szerepe a magyar puritánus mozgalomban. In: *Studia Nova*, 1995. 291–311. p.; ÁGOSTON ISTVÁN: A magyarországi puritanizmus gyökerei. Bp., 1997.; BALOGH JUDIT: Kérdések, hipotézisek, feladatok a XVII. századi magyar puritanizmus kutatása kapcsán. In: *Fiatalkor* 1999. évi különszám. Szerk.: Fazekas Csaba. Miskolc, 1999. Továbbá, különösen az erdélyi eseményekkel kapcsolatban: NAGY GÉZA: A református egyház története, 1608-1715. I–II. Gödöllő-Máriabesnyő, 2008. (továbbiakban: NAGY, 2008.)

¹⁷ Bővebben: RÉVÉSZ IMRE: A szatmárnémeti zsinat és az első magyar református ébredés. Bp., 1947.

¹⁸ Egyházi Kánonok, melyet részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött és a kor kívánatához képest több másokkal is bővített és kissé jobb rendbe szedett Geleji Katona István az erdélyi igaz hitű egyházak püspöke, 1649. Ford.: Kiss Áron. Szatmárnémeti, 1875. 70. p. Online: <http://palheidfogel.gportal.hu/> – 2014. április. (továbbiakban: GELEJI KATONA, 1875.)

¹⁹ Medgyesi Pál tevékenységével kapcsolatban (a kötet további tanulmányaival egyetemben): SZABADI ISTVÁN: Medgyesi Pál az egyházkormányzatról. In: *Medgyesi Pál redivivus. Tanulmányok a 17. századi puritanizmusról*. Szerk.: Fazakas Gergely Tamás – Győri L. János. Debrecen, 2008.

²⁰ Ezt a 20. század elején is aktuálisnak és hasznosnak tartották, ezért újra kiadták: MEDGYESI PÁL: Rövid Tanítás a Presbitériumról avagy Egyházi Tanácsról, 1653. Sajtó alá rend.: Ince Gábor. Bp., 1934. (továbbiakban: MEDGYESI, 1934.)

²¹ NAGY, 2008. I. 220. p.

²² MEDGYESI, 1934. 24. p.

városi tanácstól független egyházkormányzati testület, „consistorium” első írásos emléke. Az első működési szabályzata 1749-ből való.²³

A 18. században, a bodrogkeresztúri konventet követően az újonnan megalakult tiszáninneri egyházkerületben kapott új lendületet a presbitériumok megszervezése. Szentgyörgyi Sámuel püspök vezetésével a borsodi egyházmegye 1735-ben elrendelte a konzisztóriumok megszervezését, amit kiterjesztettek az egész kerületre.²⁴

Források

A dunamelléki egyházkerületben kevés forrás maradt fenn a presbitériumok 17–18. századi történetéhez. A Kiskunhalasi Református Egyházközség iratanyagának jelentős része a 20. század közepén elpusztult illetve elveszett, azonban fennmaradt két 18. századi jegyzőkönyv, melyeket a budapesti Ráday Levéltárban őriznek.²⁵ A korábbi egy kisebb formátumú, 1723. évi keltezésű könyv, a másik nagyobb alakú 1764. november 2-i keltezéssel. Ezeket a forrásokat e tanulmányban különösen is a presbitérium működésének szemszögéből vizsgálom.

Redemptio

A Kiskunhalasi Református Egyházközség belső életét meghatározó presbitérium működése jobban megérthető, ha a térség különleges jogállását is figyelembe vesszük. A kunok autonómiája magában foglalta, hogy a belső életüket saját választott elöljáróik (bírák, kapitányok) igazgatták, saját peres ügyeiket önállóan intézhették, mely a nádor bírói hatósága alá tartozott. A jász-kun kerületet Kollonich Lipót esztergomi érsek közvetítésével I. Lipót 1702-ben 500.000 forint összegért zálogba adta a német lovagrendnek, kárpótlásul a lovagrend török kor előtti birtokaiért. Ez ellenkezett a magyar törvényekkel, a jász-kunok testületi nemességével, melyet az országgyűlések és a nádor folyamatosan szóvá is tettek, azonban csak Mária Terézia engedte meg 1745-ben, hogy a jász-kunok pénzen megváltsák magukat az időközben a német lovagrend helyett földesurukká lett Pesti Invalidus Háztól. Ez volt az ún. redemptio. A megváltás összegének kifizetését a köztulajdonban lévő földek használata és értéke alapján osztották szét a lakosok között. Akik a rájuk eső részt kifizették, elnyerték a „redemptus” címet, amely személyi szabadsággal és később földtulajdonnal is járt. A megváltás terhét nem viselő „irredemptus”-ok maradtak, azaz nem kapták vissza a személyes szabadságukat, és a jász-kun települések határaitban lévő földekből sem kaphattak, az általuk használt földeket a közösség elvette. Az irredemptusokat korabeli megnevezés szerint „zsellérek”-nek hívták. A jász-kun kerület „zsellérei” valamivel jobb helyzetben voltak, mint az igazi

²³ RÉVÉSZ, 1892. 419. p.; BARÁTH BÉLA LEVENTE – OROSZ ADRIENN: A presbitéri elvű egyházkormányzás kálvini értelmezése és hatása Magyarországon. In: *Debreceni Szemle*, 2009. 363–372. p. (továbbiakban: BARÁTH-OROSZ, 2009.) 371. p.; RÁCZ, 2007. 92. p. skk.

²⁴ DIENES DÉNES: Az első püspökválasztás a Tiszáninneri Református Egyházkerületben. Sárospatak, 1996. 65. p. skk.

²⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (továbbiakban: RL.) D 87. (=Egyházközségi fondok. Kiskunhalas egyházközség levéltára) 1/1. és 1/2. köt.

zsellérek, akik földesúri birtokokon éltek. Az irredemptusok között találjuk a cselédeket és a pásztorokat is.²⁶

A Kiskunhalasi Református Egyházközség története

A kiskunhalasi egyházközség korai történetéről kevés írott forrás maradt fenn. Kiskunhalast a 16. században többször is feldúlták,²⁷ így csak homályos adataink vannak a reformációhoz való csatlakozásról,²⁸ de minden bizonnyal már a 16. század végén református lakosok lakták. Kiskunhalast a 17. század elején telepítették újra baranyai református lakosokkal.²⁹ Az első református lelkész, akinek fennmaradt a neve, Széki Mihály volt 1635-ben. A városban már korán megalakult a református iskola, mely a debreceni kollégium partikulájaként működött.

A Szent Presbitérium

A legkorábbi bejegyzés a Ráday Levéltárban őrzött 1723-ban megkezdett könyv elejéről származik: „A Szent Presbitérium az Oskolában járó Szűzek fizetését az Halasi H.Sz. Ecclesiában eképpen határozza meg.”³⁰ Ezután megadják, hogy a tanuló lányok évente fejenként mekkora fizetséget adjanak a tanítónak, melyen csak a „Sz[ent] Presbitérium” változtathat. Ugyancsak előírják, hogy a tanító évente legalább egyszer a „keze alatt lévő szűzek épülése megmutatására közönséges exament kíván a Sz[ent] Presbitérium.” A határozat aláírói: Kecskeméti Dániel fülöpszállási lelkész, a tractus seniora; Dömsödi Cs. Sámuel kiskunhalasi lelkész; Veresmarti Péter kecskeméti lelkész; a tractus assessora, a kiskunhalasi városi tanács nevében Szentmártoni N. Balázs.

Kézenfekvő volna feltételezni, hogy ez az első említése a kiskunhalasi presbitériumnak. Azonban presbiterekről itt szó sincs, a határozat aláírói egyházi részről mind lelkészek, köztük egyházmegyei tisztviselők, valamint világi részről a városi tanács meghatalmazott képviselője. Presbiter, egyházközségi curator tisztség sehol nem szerepel az aláírók nevei mellett. A könyv folytatásában egyházfegyelmi határozatok vannak bejegyezve a városi tisztviselők aláírásával, sem a presbiter, illetve az akkoriban használatos változatai (egyházi tanácsos, előljáró, ill. consistorium) nem fordul elő 1764 előtt. 1784-ben egy vihar ledöntötte a templom tornyát. A kakas gombjában találtak egy 1742-ből való iratot a templom újjáépítéséről, melyet bemásoltak a jegyzőkönyvbe. Az 1742-ben kelt irat aláírói a városi tanácsosok, egyikőjük mint curator, a lelkipásztor és az iskolamesterek voltak. Presbiter, presbitérium, ekklézsiái előljáró semmilyen néven nem említetik. Ez is megerősíti, hogy presbitérium akkor még nem volt.³¹

²⁶ Kiskunhalas. Helytörténeti monográfia. I. Szerk.: Janó Ákos. Kiskunhalas, 1965. 50. p.

²⁷ SZAKÁLY FERENC: Kiskunhalas a török uralom alatt. In: Kiskunhalas története, 1. Szerk.: Ö Kovács Aurél – Szakál Aurél. Kiskunhalas, 2000. (továbbiakban: SZAKÁLY, 2000.) 300. p. skk.

²⁸ SZAKÁLY, 2000. 327. p.

²⁹ NAGY SZEDER ISTVÁN: Kiskun-Halás Város Egyházainak, Iskoláinak és Közművelődésének Története, Kiskun-Halás Város Története Oklevéltárral. III. Kiskunhalas, 1936. (továbbiakban: NAGY SZEDER, 1936.) 29. p.; SZAKÁLY, 2000. 328. p.

³⁰ RL. D 87. 1/1. köt. 1. p.

³¹ RL. D 87. 1/2. köt. 128–135. p.

Ezek alapján okunk van feltételezni, hogy az 1723-ban említett „szent presbitérium” nem a gyülekezet presbitériuma, hanem egy másik testület. Annál is inkább, mivel 41 év múlva, amikor a gyülekezeti presbitériumot „consistorium” néven megalakították, szó sem esik arról, hogy ez a testület korábban már létezett volna. Ellenben a „szent presbitérium” vagy „venerabile presbyterium” előfordul a korabeli forrásokban, mint egyházmegyei vezető testület. A 16. századra vonatkozóan Miklós Ödön megállapította, hogy létezett egy lelkészekből álló presbiteri kollégium, mely az esperes mellett az egyházmegyét igazgatta.³² Vannak adataink arra vonatkozóan, hogy a Dunántúlon a 18. században a „venerabile presbyterium” az egyházkerületi gyűlésre volt használatos.³³ A kiskunhalasi presbitérium később sem nevezte magát soha „szent presbitériumnak”, sem „venerabile”-nek. Ellenben 1774-ben, amikor a püspök költségeire 1 aranyat fizettek, akkor „venerabilis superintendensia”-t említenek.³⁴ Mindent egybevetve okkal mondhatjuk, hogy 1723-ban a kiskunhalasi leányiskola tanulóinak hozzájárulását, valamint a tanulók vizsgáinak felügyeletét az egyházmegye vezetőse határozta el, s bízta a városi tanács felügyeletére.

A Presbitérium megalakulása

A Zoványi-féle egyháztörténeti lexikon szerint a presbitérium létrejöttét segítette, ha a világi hatalom nem református felekezeti volt.³⁵ Kiskunhalas esetéről elmondható, hogy a presbitérium megalakulásában az ellenreformáció komoly szerepet játszott. 1761-től a majsai plébános rendszeresen misézett a kaszárnya egy helyiségében. 1761-ben gr. Eszterházy Károly váci püspök megtiltotta a halasi református lelkésznek a római katolikus és lutheránus újszülöttek keresztelését, ezen vallásúak esketését és temetését. A lutheránus lakosok egészen a türelmi rendeletig a plébános joghatósága alá kerültek, katolikus szertartással, a katolikus temetőbe lettek eltemetve. Sőt elrendelte, hogy a haldokló újszülötteket a bába is megkeresztelhesse. Az 1760-as évek elején a Helytartótanács több vallási ügyben (például a bábák keresztelésének tiltása) is perbe fogta és pénzbírságra ítélte Kiskunhalas városát. 1764-től római katolikus káplán működött a városban. Ezzel együtt egyre nagyobb nyomás nehezedett a városi tanácsra, hogy engedélyezze a katolikusok betelepülését, továbbá nekik is biztosítsanak helyet a városi tanácsban.³⁶ Ebben a helyzetben elkerülhetetlennek tűnt, hogy ha a református gyülekezet az önállóságát meg akarja őrizni, szét kell választani az egyházi igazgatást a polgáritól, különösen az egyházfegyelem területén. Ezt erősítette Mária Terézia rendelete is, amely megtiltotta a városok tanácsainak az egyházi ügyek intézését.³⁷ Vélhetően ezen okok miatt került sor

³² MIKLÓS ÖDÖN: A magyar protestáns egyházalkotmány kialakulása a reformáció századában. Pápa, 1942. 15. p. skk.

³³ „A venerabile presbiterium tehát nem egyházközségi presbitériumot, konzisztóriumot jelentett, hanem az egyházkerület vezetőségét.” HUDI, 2011. 48. p.

³⁴ RL. D 87. 1/2. köt. 102. p.

³⁵ ZOVÁNYI JENŐ: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977. (3. jav. kiadás) 487. p.

³⁶ NAGY SZEDER, 1936. 7. p.

³⁷ KÓSA LÁSZLÓ: Egy nagy múltú demokratikus intézmény: a presbitérium. Kézirat. – Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtára. (továbbiakban: KÓSA.) 3. p.

1764. november 1-jén a presbitérium (konzisztórium) felállítására. Ennek szükségét a következő évek eseményei igazolták. 1769-ben Mária Terézia királyi rendelettel lehetővé tette a katolikusok betelepülését (amelyet addig a város akadályozott). Ugyanez évben a királyi kamara költségén megkezdték a katolikus templom építését.³⁸

A kiskunhalasi presbitériumot a Városi Tanács hívta életre Kiskunhalas város polgárságával egyetemben „a gyülekezet megújítása okán”.³⁹

Elnevezés

A 18. században a presbitériumokat számos névvel illették: egyháztanács, consistorium, egyházi elöljáróság, domesticum, és a székelyföldön megyeszék.⁴⁰ Debrecenben az 1739-ben megalakult egyháztanácsot „Consistorium”-nak nevezték, a „presbitérium” elnevezés csak 1796-tól lett használatos.⁴¹ A tiszántúli egyházkerülethez tartozó, de az erdélyi fejedelemség területén fekvő Krasznán az egyházi főhatóság egy sajátos nevet – „curatoratus” – adott a presbitériumnak.⁴²

Kiskunhalason a megalakuláskor „consistorium”-nak nevezték az egyháztanácsot, a tagjait consistorialis személyeknek. A jegyzőkönyvben eleinte „consistoriumi szék”, „consistorium gyűlése”, a továbbiakban „ekklésiai gyűlés”-ként említik a presbiteri üléseket, a tagokat vagy „consistorialis személy”-nek, vagy „consistorialis assessor”-nak nevezték. A vizsgált jegyzőkönyvben, melyet 1816-ban zártak le, presbitérium, presbiteri elnevezés nem fordul elő. Mindazonáltal, lévén, hogy a lelkészből és világi egyháztagokból álló, kizárólag egyházi illetőségű testületről van szó, presbitériumnak tekinthető.

A város lelképásztora a presbitérium megalakításakor Kalmár Ferenc (1758 és 1770 között) volt. Utána a tudós Kármán András érkezett Losoncra, aki súlyos betegsége végén 1776 áprilisában meghalt. Betegsége alatt, illetve halála után abban az évben Menyhért Miklós szolgált helyettes lelkészként. Utóda Tormássy János kecskeméti prédikátor lett, aki 1777. április 24-től 1814. augusztus 12-én bekövetkezett haláláig szolgált Kiskunhalason. Tormássyt 1808-ban a Halason tartott egyházkerületi közgyűlés dunamelléki püspöknek választotta.⁴³

A presbitérium tagsága

Az 1764. évi megalakuláskor a presbitériumnak tagja volt a lelképásztor, a város főbírája, a város notarius, továbbá 4 városi tanácsos és 2 „becsületos polgár”. Utóbbiak kiválasztásának módjáról sajnos nincs tudomásunk. 1771-ben a consistoriumot kiegészítették a polgárok négy tizedének egy-egy képviselőjével, ugyanekkor a teljes városi tanács is hivatalánál fogva a presbitérium része lett. (A forrás ugyan nem említi, de vélelmezhető, hogy a katolikus tanácsosok kivételével.) A presbitérium a korszakban általáno-

³⁸ NAGY SZEDER, 1936. 8. p.

³⁹ „ex congregatione restauratoria” RL. D 87. 1/2. köt. 17. p.

⁴⁰ KÓSA. 4. p.

⁴¹ BARÁTH-OROSZ, 2009. 371. p.; RÁCZ, 2007. 92. p.

⁴² SIPOS GÁBOR: A krasznai presbitérium első félszáz éve. In: Reformata Transylvanica. Szerk.: Sipos Gábor. Kolozsvár, 2012. (továbbiakban: SIPOS, 2012.) 254. p.

⁴³ NAGY SZEDER, 1936. 30. p.

san jellemző módon, önkiegészítéssel pótolta a kiesett tagokat. Hasonlóan önkiegészítéssel történt az is, hogy 1784-ben a megnövekedett szolgálatokra való tekintettel további négy „előjárót”, azaz presbitert választott maga az eklézsiái gyűlés, azaz a presbitérium.⁴⁴

A jászkun kerület sajátos jogállása miatt a nemes-jobbágy közös részvétel a presbitériumban Kiskunhalason nem merült fel.⁴⁵ Ugyanakkor a redemptio után a jászkun társadalom két rétege élesen elkülönült. A presbitéri jegyzőkönyv nem használja sem a „redemptus”, sem az „irredemptus” vagy „zsellér” szavakat. Ellenben a presbitérium felállításakor a városi tanács tagjai és a „becsületes polgárok” közül kerültek ki a presbiterek. Okkal feltételezhető, hogy a presbitérium tagjai a redemptioban résztvevő, tehát személyi szabadsággal rendelkező polgárai voltak Halas városának. A redemptioból kimaradt „zsellérek” és „pásztorok” a presbitériumból is kimaradtak, legalábbis a 18. században és a 19. század elején.

A kiskunhalasi társadalomban emellett volt még egy megosztó tényező: a városi tanácsból kimaradt teljes jogú (redemptus) polgárok sérelmeztek a városi tanács belterjességét, mely mindig ugyanazon családok tagjaiból állt. Bár a jegyzőkönyvben nyíltan kimondva nincs, feltehetően ennek tudható be a presbitérium 1771. évi átszervezése.

A presbitéri gyűlést a lelkész elnökletével tartották. Amikor nem volt lelkész, akkor a curator elnökölt. Később a 19. század első évtizedeiben a lelkész távollétében nem a curator, hanem a legtekintélyesebb világi személy, a nádori táblabíró elnökölt. Akkor a curator tagként vett részt az ülésen.⁴⁶

A Városi Tanács és a presbitérium viszonya

A presbitérium megalakítását azzal indokolták, hogy a városi tanácsosok nem győzik a város ügyei és a maguk „privatumai” mellett még az eklézsia ügyeit is intézni.⁴⁷ A kiskunhalasi városi tanács üléseit heti két alkalommal (1795-ig kedden és pénteken), de ha a szükség úgy kívánta sűrűbben is tartották.⁴⁸ Azonban 1771-től minden városi tanácsos tagja lett a presbitériumnak, igaz azzal a felszólítással, hogy ebbéli kötelezettségeiket ne hanyagolják. Feltűnő azonban, hogy nincs bibliai hivatkozás a presbiterek személyére és feladatára.

A városi tanács egyházzvédnöki jogkörét Ráczy István tárgyalja Debrecen példáján kimerítő részletességgel. A városi önkormányzattal rendelkező települések a kegyúri jog elemeit is a maguk mentességéhez csatolták. Ezt sok esetben az amúgy földesúrral rendelkező mezővárosok is elérték. Az

⁴⁴ RL. D 87 1/2. köt. 67., 126. p.

⁴⁵ 1746-ban az erdélyi Krasznán alakult meg a presbitérium, melynek nemes és jobbágy tagjai egyaránt voltak. SIPOS, 2012. 257. p. 1787-ben a pápai gyülekezet tagjai is kérték, hogy „az alsóbb néposztályból is, dologhoz értő, becsületes emberek beválasztásának” Idézi: SZABÓ, 1986. 36. p.

⁴⁶ RL. D 87. 1/2. köt. 319., 380. p.

⁴⁷ RL. D 87. 1/2. köt. 15. p. skk.

⁴⁸ BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET: Kiskunhalas mezőváros önkormányzata a redemptiótól az 1848. évi márciusi törvényekig. In: Kiskunhalas története, 2. Szerk.: Ö. Kovács Aurél – Szakál Aurél. Kiskunhalas, 2001. (továbbiakban: BÁNKINÉ MOLNÁR, 2001.) 17. p.

ilyen városok a saját maguk patronusai lettek, maguk választották a lelkészt és maguk szabályozták az egyházi életet.⁴⁹ A halasi városi tanács gyakorolta a patronusi jogot a református egyház felett mind a 17. században, az elzálogosítás előtt, amikor még élt a kiváltságuk, mind az elzálogosítás ideje alatt, és a redemptiot követően is. A városi tanács építtette a templomot 1667-ben, illetve helyette 1772-ben és más egyházi épületeket. A sóárusítás monopóliumát is a református egyháznak engedte át.⁵⁰

A presbitérium megalakulása előtt a városi tanács határozott úgy az egyházfegyelmi, mint a lelkészválasztással, valamint az egyházi iskolákkal, azok tanítóinak és segédtanítóinak (praeceptor) alkalmazása ügyében. A halasi presbitérium 1764. évi megalakulásával a városi tanács bizonyos jogait adta át a presbitériumnak. Ugyanakkor sok esetben, különösen az első években, bizonyos egyházi ügyekben továbbra is döntéshozó maradt. Az egyházi ügyekkel kapcsolatos városi tanács („Nemes Tanács”) határozatokat bemásolták a presbitériumi jegyzőkönyvbe. 1766-ban a városi tanács döntött a lelkész és az iskolai tanítók marasztalásáról. Az 1760-as években városi tanács határozta meg az iskolai tanítók fizetését.⁵¹ 1769-ben a fiúiskola praeceptorait a presbitérium javaslatára a városi tanács bocsátotta el. Ugyanígy a városi tanács határozott a praeceptorok számáról, és az elbocsátottak helyébe a meghívandók személyéről. Ezekben az esetekben az eklézsiái gyűlést nem hívták össze. A városi tanács határozatait küldöttség útján tudatták a lelkésszel. Azonban a lelkész nem csupán tudomásul vehette, hanem – amint az 1769. évi iskolai praeceptorok elbocsátása alkalmával is – „ottanis (parókia) pro és contra meg disputáltatott, ’s vizsgálattott, a Nemes Tanács elébb meg írt végezése jóvá és szentté hagyattatott, annak utána a Deputatio által N(eme)s Tanács gyűlésében újra referáltatván a Nemes Tanácsból is confirmáltatott”.⁵² A lelkész ugyan nem vehetett részt a városi tanács ülésein, de az egyházi ügyeket érintő döntések csak az ő egyetértése után emelkedtek jogerőre.⁵³

1769 decemberében a papmarasztás körül támadt nagyobb bonyodalom a városban: december 26-án a városi tanács a főbíró távollétében 10:6 arányban úgy döntött, hogy nem marasztja Kalmár Ferenc lelkészt részben a korábbi személyével kapcsolatos sérelmek, de leginkább a római katolikusokkal való éles szembenállása miatt. Épp az évben neveztek ki állandó parókus plébánost Kiskunhalasra, és ekkor kezdték a katolikus templom építését,⁵⁴ ezért a város református többsége nagyon tartott az ellenreformáció további térhódításától. Az alulmaradt hat ember, köztük a város főbírája tiltakozott, s december 30-án a „köznép” összegyűlve kérte számon a városi tanács tagjait, hogy miért bocsátják el a lelképásztort. A dolgot végül 1770. január 7-én Herpay Mihály (református) kiskun kapitány elnökletével tartott gyűlés rendezte, melyen a városi tanács tagjai, s a polgárság közül „ex electa et jurata communitate” vettek részt.⁵⁵ Az ügyben két

⁴⁹ RÁCZ, 2007. 90. p. skk.

⁵⁰ NAGY SZEDER, 1936. 17. p.

⁵¹ RL. D 87 1/2. köt. 27., 34. p.

⁵² RL. D 87 1/2. köt. 35–39. p.

⁵³ Hasonló módon a rector 1769. évi elbocsátása kapcsán. RL. D 87. 1/2. köt. 49. p. skk.

⁵⁴ NAGY SZEDER, 1936. 8. p.

⁵⁵ RL. D 87 1/2. köt. 52–55. p.

további érdekesség is volt. Egyfelől a városi tanács első alkalommal, mikor a lelkész elbocsátásáról határozott, a döntést deputatio útján adták a lelkész tudtára, de óvatosan, inkább kérdés formájában: Feltették neki, hogy két évvel korábbi kijelentése fényében (ti. ha római katolikus plébános lesz a városban, ő elmegy innen) kívánja-e folytatni tovább a halasi lelkészi szolgálatát. Felajánlották neki, ha ő nem kíván maradni, akkor a város képviselői közbenjárják a superintendensnél, hogy a lelkész „ekklésia nélkül ne maradjon”. Ismerve a városi tanács határozatát és a korábban is meglévő súrlódásokat, a lelkész elfogadta a nem marasztásáról szóló határozatot. Másfelől feltűnő, hogy az egész eseménysorban említés sincs a presbitériumról, hanem a papmarasztás ekkor még a városi tanács joga volt. Hasonlóan az új lelkész személyéről is a városi tanács egyeztetett a dunamelléki superintendenssel. Az új lelkész, Gonda István Kecskemétről való meghívása ügyében a Nemes Tanács küldöttséget küld a seniorhoz és fő superintendenshez. A superintendens ehhez nem járult hozzá, s a Nemes Tanács elfogadta a püspök ajánlását, hogy a kecskeméti professzort, Farkas Istvánt hívják meg prédikátornak. Azonban ő a meghívást visszautasította, végül a dunamelléki püspök újabb javaslatára Kármán András losonci professzort hívta meg a városi tanács. A presbitérium – de még a curator, mint az egyházközség képviselője – ebben semmilyen szerepet nem kapott.⁵⁶

Ugyanakkor az új lelkész feladatkörét és kötelességeit már a presbitérium gyűlése határozta meg: a vasárnap délelőtti istentiszteleten textust magyarázzon, a délutánin katechézist tartson, hét közben nem minden nap, hanem kedden és pénteken „Bibliát vagy zsoltárt” magyarázzon, a környéki puszták református lakosai számára a keresztelest, esküvőt, temetést elvégezze a plébánosnak fizetett stóla mellett. A gyülekezeti élet rendjét 1770-ben a presbitérium önállóan szabályozta: kedden engedélyezték az esküvők tartását, a szombati halottak eltemetését vasárnapra halasztották, érdekes indoklással: mivel másnap Úr napja van és a prédikátor kétszer kell szolgáljon, s neki „ilyen népes gyülekezetben annyszor szolgálni terhes és unalmas, de a hallgatókra nézve is káros volna”.⁵⁷

A római katolikus templom felépítése után rögtön a református gyülekezet is új templom építésébe kezdett. Érdekesség, hogy a templomépítés részleteiről hallgat a jegyzőkönyv. Minden bizonnyal azért, mert a templomépítés anyagi fedezetét a városi tanács biztosította, így irányította is az építkezést. Az új templom felszentelésének megszervezése 1772-ben azonban a presbitérium feladata volt. A templomszentelés dátumát a presbitérium határozta meg, csakúgy, mint a részletek megszervezését is. Ezzel kapcsolatban a legtöbb szó arról esett, hogy jó volna nagy ünnepség, de a presbitérium félt, hogy ez féltékennyé tenné és felbőszítené a katolikusokat, ami inkább az eklészia kárára lesz, ahogy azt Kunmadaras példáján is látták.⁵⁸

Néhány évvel később, mikor 1776 tavaszán Kármán András lelképásztor súlyos betegsége miatt nem tudta ellátni a lelképásztori teendőket, a presbitérium maga intézkedett helyettesről, és kérte meg Menyhárt Miklós lelkészt, hogy vállalja e tiszteletet. A fizetését is a presbitérium határozta meg:

⁵⁶ RL. D 87 1/2. köt. 55–58. p.

⁵⁷ RL. D 87 1/2. köt. 62. p.

⁵⁸ RL. D 87. 1/2. köt. 94–96. p.

a stóla felét, és ha egy évet kitölti úgy, hogy a lelkész még él, akkor a rendes lelkész fizetésének felét kapja. A jóváhagyást ezúttal már nem a városi tanács, hanem az esperes kellett megadja, melyhez a presbitérium küldöttséget kívánt meneszteni a kecskeméti vásár idején.⁵⁹ Kármán András hamarosan meghalt, s újra lelkészválasztásra került sor. Ezúttal azonban már nem a városi tanács, hanem a presbitérium vezette a folyamatot: A város főbírája javasolt lehetséges neveket, melyek közül a presbitérium választott kettőt. A presbitérium első helyen Tormássy János kecskeméti lelkészt jelölte meg. Ezek után a presbitérium küldöttséget küldött a megválasztandó Tormássy Jánoshoz Kecskemétre. Küldöttként két presbiter, egyben városi tanácsos (Taxonyi István a város főbírája és Péter István szenátor) ment Kecskemétre Tormássyt felkérni. Miután Tormássy beleegyezett, a küldöttség elment az egyházmegyei gyűlésre a lelkészválasztást jóváhagyatni. Az egyházmegye ellenben azt szeretne volna, hogy Tormássy Kecskeméten maradjon, és helyette a nagykőrösi lelképásztor menjen Halasra. A kiskunhalasi presbitérium ezért végül a superintendenshez és a dunamelléki főcuratorhoz, Beleznay Miklóshoz fordult, hogy erősítse meg a választásukat. Végül a „superintendentialis gyűlés,” azaz az egyházkerületi közgyűlés hagyta jóvá Tormássy János halasi prédikátorrá választását.⁶⁰ A városi tanács hivatalosan nem, de a vezető személyek presbitériumi tagsága és tekintélye által mégis kézben tartotta a lelkészválasztást.

Ez a gyakorlat folytatódott a 19. század elején is. Tormássy János halála után 1814-ben az „eklésiái gyűlés”, azaz a presbitérium hívta meg Kovács József nagykőrösi lelkészt a halasi parókiára, mivel ő temette Tormássy püspököt, és „prédikálása közkedveltséget nyert”.⁶¹ A városi tanács közvetlenül itt sem folyt bele a lelkészválasztásba.

A presbiterek

Kósa László megállapítása szerint a 19. század nagy részében gyakran egyházmegyenként, sőt helységenként eltérő saját elvek szerint működtek a presbitériumok.⁶² Ez biztosan igaz a budai zsinatot megelőző időszakra is. A kiskunhalasi jegyzőkönyv semmiféle utalást nem tartalmaz arról, hogy alapul vettek-e valamilyen mintát a presbitérium megalakításához. A presbitérium megalakulásakor még csak nagy vonalakban volt szabályozva a működése. Az 1771-es kibővítéskor és újjászervezéskor szabályozták pontosan a presbitérium működését, feladatait és a presbiterek kötelességét az alábbiak szerint:

„A Consistorialis assessorok minémű kötelességeik légyenek, az is meghatározottat a következőképpen. Kötelességek lészen:

1. Az isteni félelem és a példás kegyesség, az igazságnak szeretete, a jó lelki eszmét, a hűség és szorgalmatosság.

⁵⁹ RL. D 87. 1/2. köt. 106. p.

⁶⁰ RL. D 87. 1/2. köt. 110. h. p. skk. (Megjegyzendő, hogy a 110. oldalnál, valószínűleg az utólag bekötött lap miatt, a 110. számot megtartva betűkkel jelölték a további oldalakat.)

⁶¹ RL. D 87 1/2. köt. 353. p.

⁶² KÓSA LÁSZLÓ: A gyulai református egyház története. Gyula, 1994. (Gyulai Füzetek, 7.) 72–73. p.

2. Az ekklésiában forgolódo Isten szolgálának és Tisztársainak illendő tiszteletet megadja.

3. Consistorialis sessiok tartatván a dologhoz igaz lelki esmérettel fog szólni, semmi kedvezésből, haragból, ajándék vételért, szomszédaságért, barátságért, atyafiságért, egy szóval semminemű emberi tekintetből különös indulati után indulván nem szóll, nem tselekszik, hanem amire az egy igazság és a jó lelki ismeret vezérlendi a tévő léssen, ekklésia gyűlésében tractálandó dolgokat sem az ide való, de kivált az idegenek előtt fel nem fedezi, ki nem beszél és hogy Isten dicsősége annál jobb moddal terjesztessék, különös nagy ok nélkül az Ekklesia gyűléseket is el ne mulassa; sőt hiven meg jelenvén amelyeket látott hallott vagy tapasztalt eklésia kárára valókat, vagy Isten dicsősége ellen lakos társai között járókat, káromkodókat, részegeseket, gyanuss személyeket, várasnak, országnak és Felséges királyunk ellen ne talán suttogokat minden kedvezés nélkül fel adja, és minden tehetségével azt munkálodja, hogy a jó rend meg tartassék a gonoszság kigyomláttassék.

4. Az Ekklésia Gondviselője, néha vagy erőtelen lévén vagy szorgalmatos dolgai miatt Ekklesia dolgában eaproditiokban nem mehetvén helyette mint már különben is Ekklesia előljárók és Gondviselők követségeket felvállalni kész szívvel és indulattal tartozzanak.

5. Mind a férfúú mind az leányi oskolák megvizsgálásának ideje békövetkezvén minden készségevel jelen lenni köteleztetnek, sőt idő közben is Tiszteletes Prédikátor és Gondviselő uraimmal, a Nagyságos tanács nem érkezvén, az oskolákat vizitálni, itten is mind a tanítókra, mind a tanulókra, hűségekre és magok viselésére szorgalmatoson vigyázni tartozzanak... Egyszóval az Isten dicsőségét, az Ekklesia előmenetelét, Parochiák és oskolák, tanítók és tanulók Isten parancsolattya szerint való jó állapottyokat conservalni, promovealni előlmozdítani egyben vetett vállakkal, nézvén a jutalom fizető Úr Istennek Atyai megfizetésére munkálkodni igyekezzenek.”⁶³

A kiskunhalasi presbitérium felépítésének és működésének tanulmányozásához hasznos, ha a városi tanács felépítését és működését is megvizsgáljuk. A jászkun kerület lakosainak jogait az 1745. évi kiváltságlevél 4. pontja szabályozta. A nádor nevezte ki a jászkun kerületi főkapitányt. A lakosok választhatják a kerületi tisztjeiket. A települések előljáróit szabadon választhatták maguk közül. A redempció lezárultával a tényleges választójog a redempcióban részt vett lakosokra szűküült. A városi tanács általában 12 főből állt, de Halason előfordult 14-15 tag is. 1789-ben főkapitányi rendelet 8 főre csökkentette a szenátorok számát, legalábbis azokét, akik minden adó és közszolgálat alól mentességet kapnak. A városi tanács élén a főbíró állt, akit Kiskunhalason évente, újév napján választottak. A szenátorok választásakor a jelölteket a tanács állította. A jelöltek nevét a tanács felküldte a főkapitányhoz jóváhagyásra. A jóváhagyott jelölteket kezdetben minden lakos, 1749-től a szenátorok, majd a külső tanács megalakulása után a két tanács tagjai választották. A jelölteknél legfőbb szempont, hogy „megért idejű”, érdemes családból származó redemptus gazdák legyenek. Emellett szempont volt az is, hogy erkölcsileg is feddhetetlen legyen. A tanácstagság „örökös” volt, halálíg vagy (ritkán) lemondásíg tartott, s eh-

⁶³ RL. D 87. 1/2. köt. Fol. No. 71.

hez még a 19. század első harmadában is ragaszkodtak. A városi tanácsban gyakori volt a rokoni összefonódás.⁶⁴

A presbitérium sok tekintetben a városi tanácshoz hasonlóan működött: a választójog a redemptusokat illetve az első alkalommal, utána a presbitérium kieső tagjait önkiegészítéssel pótolta, ahogyan az a korban is szokás volt.⁶⁵ A presbitériumi tagság halálalig vagy lemondásig szólt, s nem volt kizárt a rokoni összefonódás sem.

A Curator

A bodrogkeresztúri gyűlés után jutott érvényre az egyházkormányzatban a világiak szerepe. A dunántúli egyházkerületben helységi curator választását az 1745 májusában Pápán tartott egyházkerületi gyűlés rendelte el a bodrogkeresztúri konvent intézkedései alapján.⁶⁶ Dunamelléken hasonló határozatról nincs tudomásunk a 18. századból. Kiskunhalason a curatorok névsora 1750-től maradt fenn. A listán első Nemzetes Szabó Gergely, aki három évig töltötte be a tiszteket: 1750-1752-ig. A listába utólag két név lett beírva: Szabó Miklós 1670 „Nb Eklésia köve tábláján”, Szabó Mihály 1701. Ez alapján feltételezhető, hogy korábban is létezett a curator tisztség, de feledésbe merült. Az 1742. évi templomfelújításkor a toronyban elhelyezett iratot az egyik városi tanácsos, mint az eklésia curatora írta alá. A curatort évenként választották az egyházzfival együtt. A curatort ugyan egy évre választották, de sok esetben két vagy három évig is betöltötte ugyanaz a személy a tisztséget, tovább azonban nem. A választás időpontja 1774-ig minden évben november 1-én volt, utána április 24-én, Szent György napján, kivéve 1785 és 1791 között, amikor ismét Mindenszentek napjától kezdve választottak.⁶⁷ A curator hivatalból tagja volt a consistoriumnak, de az egyházi nem.

A curatort a presbitérium tagjai jelölték saját maguk közül („a'mint-hogy felvett praxis és szokás szerént ezen Eklésia előljárói maguk közül candidálván”), és a jelöltek közül szintén a presbitérium választott. A curatort általában a városi tanácsosok közül, az egyházfit a város „communitas”-ából választottak. Ugyanakkor az is előfordult, mint 1772-ben, hogy az új curator, Bibó György a „communitas” tagja volt, tehát nem volt tagja a városi tanácsnak.⁶⁸

A curator legfőbb feladata az egyházközség anyagi ügyeinek intézése volt. Évente számadást kellett készítenie, melyet a 18. század végétől a presbitérium ellenőrzött. Az egyházi szedte be az egyházi adókat, erről a curatornak jelentést kellett tennie. A készpénzt a curatornak át kellett adnia, ő kezelte és őrizte, és a curator fizette ki a megfelelő személyeknek. A curator a szolgálataiért szerény javadalmazásban is részesült: 10 rajnai forintot és 7 mérő búzát kapott évente. A curator kötelességét már a presbitérium 1764.évi megalakulásakor hozott határozat szabályozta.⁶⁹

⁶⁴ BÁNKINÉ MOLNÁR, 2001. 9–13. p.

⁶⁵ KÓSA LÁSZLÓ: Egyház, társadalom, hagyomány. Debrecen, 1993. 93. p.

⁶⁶ HUDI, 2011. 97. p.

⁶⁷ RL. D 87 1/2. köt. 1–2., 141. p.

⁶⁸ RL. D 87 1/2. köt. 106., 96. p.

⁶⁹ RL. D 87 1/2. köt. 141., 15–17. p.

- „1. Közönségesen Parochiákra szorgalmatosan gondot viseljen, a' Tiszteletes Tanítóknak járandó béreket idejében fogyatkozás nélkül, bészolgáltaassa, kit kit maga hivatalyának, és kötelességének végben vitelére serkentse.
2. Tiszteletes prédikátor uram által, az alkalmatosságokhoz képest, az Igét mind alkalmatos mind alkalmatlan időkben hirdettesse, tanítás, feddés és dorgálás által a népet az kegyességre oktattassa, az könyörgéseket az Prédikátorok értelme szerént intéztesse.; betegeket látogattassa, azokat lelki vigasztalások között az örökké való boldogságra készíttesse; a bűnösöket az uralkodó bűnökről megfeddettesse és a Szent életre szoktattassa.
3. Az oskolákat Tiszt. Prédikátor urammal, arra rendelendő adjutorokkal minden héten /ha többször nem lehetne/ avagy csak kétszer is meg vizsgállya, a tanítók mitsoda methodussal tanítanak, a megtartyáké azon tanításnak módját, mellyre magokat az Collegiumból való kijövelekkor hittel kötelezték, és a Tanulók a szerént miképpen épülnek a tudományban, épülneké, vagy csak egy állapotban vagynak? Minthogy pedig mindnyája a tanulók Papokká és külső társaságban Előljárókká ném lesznek, ném is az a fő célly a oskolai tudományoknak, hanem hogy a' keresztyéneknek magzattyaik Isten ditsósságára neveltessenek, lelkek idvességét munkálkodhassák; azért leginkább az olvasásának, írásnak, éneklésnek, könyörgésnek, számvetésnek és a Hit ágazatinak tudománya, s gyakorlására fő gondot tartson, azon szent tudományt, kegyességet és szent életet igyekezen a' Tanítók és tanulók által fel állítani.
4. Igyekezni fog Curátor uram azon is, hogy néha Consistorium is celebráltassék oly moddal, hogy akik czégéres vétekben, ugmint paráznaságban, tolvajságban, részegségben, káromkodásban, hamis esküvésben estek és akik az Isteni tiszteleteket, a Szent Sakramentumokat nem gyakorolván; mint a barmok úgy élnek: azok Consistorium eleiben citáltassanak; az hol is a' bűnről megh feddessenek, és jobb s kegyes életre, Istenes intésekkel és ha ez nem használna, Ekklésiai kemény fenyítékekkel, osztán a külső Tisztviselő által is adandó testi büntetéssel jobbítottassanak.
5. Mindezen állapotokban Curátor uram oly móddal procedállyon, hogy a' T. Tanítóknak ne prejudikállyon, ha valamelyike hivatalában hibázna, a hibáról szeretettel és engedelmességgel reflectálya s placidioribus mediis igyekezzék orvosolni hogy így a kárhözatos vetekedés, harag és gyűlölség tellyességgel távoztasson; mindazonáltal a mellyeket különösen nem componálhat, főképpen a notabilis hibákat, a N. Tanátsnak referállya.
6. Rendeltetik Curátor uram mellé egyházfi aki subordinatusa léssen, és aki az aprólékosabb defectusokra vigyáz; egyszóval dependenter fog lenni, s ammi reá bizattatik abban híven és igazán eljárni köteleztetik.
7. Tellyes bizodalommal viseltetnek a N. Tanáts és az egész község; hogy Curátor uram minden készséggel és szorgalmatossággal az Ekklésiában a' legjobb rendtartásra fog vigyázni és valami épületes és hasznos Isten ditsósságára és a Publicumnak javára és hasznára fel állítani el nem mulattya.
8. Az Ekklésiai jövedelmeket is a' mennyire lehet szaporítani Istenes utakon és modokon öregbíteni, 's oltalmazni; abbol a szűkölködőket illendően segíteni, és mindenekről annak idejében számot adni köteleztetik.”

A presbitérium és az egyházfegyelem

A presbitérium megalakulásáig az egyházfegyelmet a városi tanács gyakorolta. Ezek egy kis részét jegyezték fel a már bemutatott Ráday Levéltárban őrzött források 1. kis alakú kötetében. A feljegyzések leginkább az 1740.

esztendőben születtek. Az esetek döntő részében házasságtörésért vagy egy „tisztátalan személlyel” való paráználkodásért kerültek egyházi fenyíték alá. A könyvben feljegyezték számos esküt is, mellyel a paráznaságot elkövetők életük megjobbítását fogadták meg. Két főt egy özvegyasszony pénzének ellopásáért ítélték el. Az ítéletek aláírói a város kisbírója, notariusa, a lelkipásztor és egy tekintélyes egyháztag. Egy esetben jegyezték fel, hogy a város egy gyilkost halálra ítél és kivégeztetett.⁷⁰

A presbitérium mindjárt az elő ülésén (1764. november 23.) komoly egyházfegyelmi határozatokat hozott a Geleji kánonokra hivatkozva. Az egyházfegyelmem gyakorlásában a presbitérium az úrvacsorától való eltiltáson kívül büntetési jogkörrel nem rendelkezett, hanem a vétkeket átadta a városi tanácsnak, hogy a város (egyébíránt szigorú) erkölcsi törvényei szerint büntesse meg:

„Minthogy az Istennek beszéde együvé kötötte, s egész büntetés alá zárta a paráznákat, a részegeseket, káromkodókat, lopókat ezt mondván: sem a részegesek, sem a káromkodók, sem a lopók, sem a paráznák az Isten országát örökségül nem bírhatták: mi is mint a paráznákat, ugy a részegeseket, káromkodókat, lopókat ezért a Gyülekezetből a Mennország kultsaival élvén kitilttuk és minekutána a külső forumon büntetéseket elvettük, az Úrvacsorával való élésre, s a' szent Gyülekezet tagságára mindaddig méltatlannak itéllyük, míg penitentiát nem tartanak és életeket meg nem jobbították” (Hivatkozással a 62. nemzeti zsinati (Geleji) kánonra)⁷¹

Egy közösség vallási életét külsődleges mércével legjobban a gyülekezet alkalmainak látogatásán és a gyülekezeti tagok magaviseletén lehet lemérni.⁷² Ezért nem meglepő, hogy ugyancsak az első presbitéri gyűlésen szigorú rendelkezést hoztak az Úr napjának megtartásáról, az 51. Geleji kánonra hivatkozva. Az indoklás szerint az ünneprontás elhatalmasodott a városban ezért

„senkinek ezen városnak lakosai közül szekereivel vagy kocsijával a városban bejönni és kimenni, malmokban örölni nem léssen szabad; ha valaki pedig az Úrnak Házát kiváltképpen vasárnaponként nem gyakorolja, s elegendő okát negligenciájának nem adhattya, elsőben ugyan atyai intéssel szeretettel meg fognak jobbitatni, ha pedig első intés után magát meg jobbitani el mulatná, másodsor keményebben megdorgáltatnak, az is ha nem használna, harmadsor Magistratualis büntetésre fog submitáltatni.”⁷³

⁷⁰ RL. D 87. 1/1. köt. 62–66. p.

⁷¹ RL. D 87. 1/2. köt. 23–24. p. A kánon az úrvacsoráról szólva előírja a bűnbánatot az úrvacsora vétel előtt, „akik anélkül tiszteletlenül mennek az Úr asztalához, az Ő testének és vérének nemcsak hogy részesei nem lehetnek, sőt inkább az bűnül rovatik fel nekik, s követhetőleg csak kárhozatot esznek és isznak maguknak”. GELEJI KATONA, 1875.

⁷² KISS RÉKA: Egyház és közösség a kora újkorban. A küüllői református egyházmegye 17–18. századi iratainak tükrében. Néprajzi tanulmányok. Bp., 2011. (továbbiakban: KISS, 2011.) 219. p. skk.

⁷³ RL. D 87. 1/2. köt. 23. p.

Hasonló fellépést helyeztek kilátásba azok ellen, akik a hétközi alkalmakon nem vesznek részt „és inkább a malmokban, kertekben, pipával és más hiábavalósággal idejüket haszontalanul el szokták tölteni”. A káromkodókat is már az első presbitéri gyűlés egyházi fenyték alá vonta: „minden személyválasztás nélkül, harmadszori káromkodásért, a Szent Gyülekezetből kitiltassék mindaddig míg penitencia tartás által életét meg nem jobbítja”. Végezetül a botránkoztatás miatt megtiltották az istentisztelet előtti és alatti játékot az ifjaknak és leányoknak. Azt is kimondták, hogy egyébként a legények a legényekkel, a leányok a leányokkal játszanak.⁷⁴

A presbitérium a megalakulását követő első évben jórészt egyházfegyelmi ügyekkel foglalkozott. A fent ismertetett általános rendeletek mellett konkrét esetekkel is. Mindjárt az első gyűlésen megidéztek egy bekvártélyozott német katonával paráználkodó asszonyt, akit eltiltottak az Úrvacsorától. Hasonlóan beidéztek a vasárnap templomba nem járókat is. Ezek közül kettő azzal mentette magát, hogy „magistratualiter megbüntettek és abból következett sérelem és szívbéli keserőség s szégyen miatt átalítottak templomban járni, melyről atyai intésünkre jobb kezeket adták, hogy készek felebarátjokkal megbékélni és ennekutána a Templomban szorgalmatosabban eljárni”. Itt a presbitérium a kálvini hagyományt folytatva bibliai módon gyakorolta az egyházfegyelmet, melynek célja nem a büntetés, hanem a bűnös megtérése és a helyreállítása. Ugyanezt mutatja az 1765. februári presbitéri ülésen tárgyalt eset, amikor a templomba nem járó asszony azzal védekezett, hogy őt a magistratus ártatlanul büntette, ezért magát szégyellte. A presbitérium úgy látta, hogy „ezen Sz[ent] Gyűlésnek engedelmessé, egyszersmind megtérésnek jeleit is mutatván kéz beadásával ígerte életének megjobbítását s a templommal is a Szentek gyülekezetének gyakorlását”.⁷⁵

Az egyházból való kiközösítés gyakorlatáról kevés adatunk van, az is leginkább az erdélyi egyházmegyék területéről. A 18. század végére enyhül a kiközösítés gyakorlata, s pl.: a kükküllői egyházmegyében megengedték, hogy káromkodók a kurátor házában, az egyszeri paráználkodók vasárnap a presbitérium előtt kövessenek eklézsiát, csak a visszaeső „cégéres” bűnösöknek írták elő a nyilvános eklézsiakövetést.⁷⁶

Kiskunhalason az úrvacsorától eltiltott egyháztag visszafogadásának útja a „penitencia tartás” vagy „publica poenitentia”- volt. A „penitencia tartás” nyilvános, az egész gyülekezet előtt tartott bűnbánatot jelentett.⁷⁷ Több esetben is előfordult, hogy nem csak a vétkesnek, hanem az egész gyülekezetnek tanulságul szolgált a „penitencia tartás” úgy, hogy a paráználkodással volt kapcsolatos a vasárnapi prédikáció, melynek textusát fel is jegyezték az eset mellé. 1742-ben egy visszaeső, többszörös paráználkodó férfiú „két hétig tartó poenitentia tartás után absolváltatott, sok idvesség

⁷⁴ RL. D 87. 1/2. köt. 24. p.

⁷⁵ RL. D 87. 1/2. köt. 42., 46. p.

⁷⁶ KISS, 2011. 263. p.

⁷⁷ Több mint száz évvel korábban Kanizsai Pálfi János kiskomáromi lelkészként feljegyezte konkrét esetben a publica poenitentia módját: a parázna asszony vasárnaponként fekete ruhát fejére téve a folyosón kellett álljon, majd ennek ideje letelve az úrasztala előtt térden állva a bűneiről az egész gyülekezet előtt vallást kellett tgyen. SZABÓ, 1986. 32. p.

intések és az egész gyülekezet előtt tett fogadás után”. Ugyanez évben még egy esetben házasságrontásért kétheti penitentia és a kipurkálás volt a büntetés.⁷⁸

A presbitérium megalakulását követően az egyházfegyelem módja, a bűnök megítélése és a büntetés jellege és mértéke nem változott. Ami változott, hogy az egyházi fenyítéket a presbitérium szabta ki. 1764-ben több esetben is kiszabta a legsúlyosabb egyházfegyelmi büntetést, egyszer egy bekvártélyozott német katonával paráználkodó asszonyra, másszor a harmadszor is visszaeső káromkodókra. Mindkét esetben szigorúan a világi magistratustól elnyert büntetés után került sor az egyházi büntetésre, azaz a gyülekezetből való kiltásra mindaddig, amíg a vétkesek nyilvános poenitentiát nem tartanak.⁷⁹ 1771-ben a presbitérium kibővítésekor, a működésének szabályozásakor még külön pontba foglalták:

„Az Istennek és Sz(ent) Pálnak I Cor. V. 13. ama parancsolattya szerint vessétek ki a gonosz embert tiközületek az is jóvá hagyatott hogy ennek utána a megesett parázna ugy egyéb Isten és világ törvénye ellen járó sz(ent) gyülekezetet meg botránkoztatók közönséges gyűlésben a templomban nevek szerént kiltassanak a szentek gyülekezetéből mind addig, míg penitentia tartás által életeket meg nem jobbittyák és a sz(ent) gyülekezet által bé nem vezetnek.”⁸⁰

Kiskunhalason máig fennmaradt a szégyenkő, amire a legsúlyosabb bűnöket elkövetőket (általában paráznákat) felállították egy bizonyos időtartamra a bűnbánat látható jeleként. A szégyenkövet említő források egy részét Szilády Áron a kiskunhalasi anyakönyvből bő száz évvel ezelőtt publikálta.⁸¹ Az általa közölt esetek az 1746 és 1762 közötti, tehát a presbitérium felállítását megelőző időszakra vonatkoznak. Az ott említett „kövön állás” vagy „felállás” minden esetben paráznasághoz kapcsolódott. A szégyenkövön állás időtartama első alkalommal paráználkodóknak egy hét, visszaesőknek két hét volt. 1746-ban azonban egy minden órák várandós asszonynak visszaeső volta ellenére mindössze egy napot kellett a szégyenkövön állnia. Az általam vizsgált presbitériumi jegyzőkönyv alig néhány alkalommal említi a szégyenkövet. 1772-ben egy minősített paráznaság (hajadon a mostoha atyjával paráználkodott) kapcsán határozta a presbitérium, hogy „kedden a poenitentia tartó helyre (kell) állani, vasárnapig azt gyakorolni, minden napestig étel, ital nélkül böjtöltetni, akkor pedig fel fog oldoztatni”. Az említett poenitentia tartó hely minden bizonnyal a szégyenkő volt. Ugyanabban az évben a presbitérium határozatot hozott arról, hogy a város által erősen megveretett személyek poenitentiáját 1 napra rövidítették a „közönséges helyen”. A „közönséges hely” – okkal feltételezhetjük – ugyancsak a szégyenkő volt. Az egyik ritka alkalom, amikor említették a szégyenkő, egy 1772. évi eset, melyben a már házas és szülés előtt álló asszonyt hívta fel a presbitérium, hogy a hajadonkorabeli paráznaságért kiszabott és addig fel nem oldott egyházi fenyítéket tartsa meg, mielőtt eljön

⁷⁸ RL. D 87. 1/1. köt. 69., 72. p.

⁷⁹ RL. D 87 1/2. köt. 41. p. skk.

⁸⁰ RL. D 87. 1/2. köt. 69. p.

⁸¹ SZILÁDY ÁRON: Szégyenkő. In: *Magyar Nyelv*, 1906. 177. p.

a szülés „veszedelmes órája”, azaz béküljön meg Istennel és a gyülekezettel. Mivel a presbitérium úgy találta, hogy várandós állapotban veszélyes lenne a hosszas vasárnapi istentisztelet alatt a kövön állnia, ezért felajánlották, hogy két vagy három hétköznapi istentisztelet alkalmával, ha feláll a szegyenköre, feloldozást nyer. „Hogy minekutána két vagy három nap a most meg szokott isteni tiszteletnek helyén a’ szegyen követ kiállotta volna és megtérésének ezáltal bizonyos jelét adta volna hét köznap is szabadon abszolváltságuk.”⁸² Ez, a korábban említett 1746-os eset mellett, arra is utal, hogy bűnök és az értük kiszabott egyházi fenyíték nem évült el. II. József a türelmi rendelettel eltörölte a megszegyenítő fegyelmi intézkedéseket.⁸³

A büntetés enyhébb formája volt a privatim poenitentia, melyet 1771-ben megengedtek a káromkodóknak: nem a gyülekezet, hanem a konzisztórium előtt kellett bűnbánatot tartaniuk. További feljegyzés erről nem volt. Idővel a gyülekezeti tagokra vonatkozó egyházfegyelem egyre inkább kiszorult a presbitéri gyűlések témái közül, helyette az iskolai segédtanítók (praeceptorok) és esetlegesen a rector fegyelmi ügyeit tárgyalták. 1774-ben még tárgyaltak paráznsággal vádolt hívók feloldozásáról, de az ilyen természetű ügyek egyre ritkábbak lettek, s hamarosan el is tűntek. Egyházfegyelem általánosságban Tormássy János megválasztását követő években került napirendre ismét. 1777-ben a presbitérium helybenhagyta általánosságban az úrvacsorától való eltiltást a cégéres bűnökre: paráznság, sőt ezt kiterjesztette a tolvajokra, káromkodókra és részegesekre is, amennyiben nem tartottak „közönséges poenitentiát”.⁸⁴ Egy évvel később pedig szabályozták a presbiterek egyházfegyellemmel kapcsolatos személyes felelősségét:

„Minden Ekklesiái Előjárók elmúlhatatlan kötelessége az, hogy az Ekklesia tisztaságára vigyázzon, és a botránkozató hibákat valammit csak lehet abból irtogassa s tisztogassa; melly dolog, hogy kívánt véget érhesen, ezen ekklesiái gyűlés jónak találja, hogy ha valaki az Ekklesia előjárói közül a városban gyanús társalkodást, templom kerülőket és más botránkozató vétkeket tapasztal, azt a Prédikátor uramnak jelentse be, mind azért, hogy őkegyelme az olyan személyeket maga eleibe hívassa és vétke magok viseléséről megintse és meggyőzze; mindazért, hogy a nép között uralkodó vétkeket tudván hallgatóit közönségesen azokból jobbíthassa.”⁸⁵

Konkrét egyházfegyelmi ügyet ekkor már nem jegyeztek fel. Ami nem csak azt jelentheti, hogy ilyen nem volt, hanem azt is, hogy ezeket az érintettekkel a lelkész szűkebb körben a parókián és nem a presbitéri gyűlésen tárgyalta. Megjelent azonban egy másfajta egyházfegyelmi ügy, mely számos esetben előkerült a presbitéri gyűléseken: az egyházi hozzájárulást, illetve az iskolai hozzájárulást be nem fizetők ügye. 1782-ben a presbitérium úgy döntött, hogy az egyházi hozzájárulást nem fizetőket kényszerítendő az egyházfi mellé a város karhatalmát kell rendelni.⁸⁶

⁸² RL. D 87. 1/2. köt. 76., 84–85. p.

⁸³ Kiss, 2011. 263. p.

⁸⁴ RL. D 87. 1/2. köt. 74., 105., 114. p.

⁸⁵ RL. D 87. 1/2. köt. 115. p.

⁸⁶ RL. D 87. 1/2. köt. 123. p.

Az iskola rectorának alkalmazásáról, elbocsátásáról eleinte nem a presbitérium, hanem a városi tanács döntött, s a döntést csupán közölték a lelkipásztorral. Így történt 1769-ben, mikor elbocsátották az iskola rectorát, azért mert bántalmazta a gyermekeket (és másodsorban azért, mert megházasodott, s eddig az iskola vezetői mindig legényemberek voltak, hogy több idejük maradjon az oktatásra). A presbitérium feladata volt az iskola anyagi helyzetének biztosítása. A presbitérium felügyelte az iskolák tanítóinak tevékenységét. Megdöbbentő határozatot hozott mindjárt az első presbiteri gyűlés 1764-ben: A tanítóknak tilos az alsó osztály gyermekeit verni, rongálni (!) a rector tudta nélkül, helyette Krisztus indulatával szelíden a gyermekeket ölükbe véve oktassák az isteni tudományra. Később a presbitérium választotta az iskola rectorát és a segédtanítókat. Az 1780-as évektől január 1-jén marasztották a gyülekezet szolgálóit: káplánt, rectorot, iskolai praeceptorokat. Papmarasztás (Tormássy János megválasztott lelkész irányában) már nem volt.

FÜGGELÉK

A presbitériumot megalakító határozat

Az Ekklesiái jó rendtartásra e' következendő punctumok proiectáltattak.

1. Egy olyan Curator, a' ki az Ekklesiái dolgokat voltaképpen jól tudná, rendeltessek, a' Curátor mellé subordinatus Egyházfí, a' ki az Harangozóval edgyütt az Curátortól függjön.

2. Hogy Consistorium legyen a' szükség kívánnya, e' végre az Curator mellé, mikor Consistorium akar lenni a N. Tanáts közül 4 adessor rendeltessek, a' Betsületes Communitas közül pedig két betsületes személy. Ez pedig Senkinek P(rae)judiciumára nem lehet; mert nem lehet a' N. Tanátsból kívánni, hogy kétszer egy héten össze gyűljön az Ekklesiái dolgok el intézésére, terhes is volna, Sokszor a város dolgai, legtöbbször a magok privátumi miatt is meg nem jelenhetnének eő Kegyelme, a' melly a' feltett jó czélban nagy gátlás lenne.

3. Consistoriális személyek lesznek a Curátor Uram mellett.

Tiszteletes Prédikátor Uram

N(em)zetes Főbíró Tary István uram

Szabó Gergely uram

Búza Mihály uram

Kocsi György uram

Péter István uram

Ordinarius notarius Taxoni István uram

A köz nép közül: Boros Mihály uram, Ágoston István uram.

4.o. A Consistorialis gyűlésnek rendeltessek T. Prédikátor uram tanuló háza.

5.o. Gyűlést Curátor uram egyházfia által hirdettessen és a Tisztelendő Consistoriális személyeknek, a' mely dolog elő adta magát proponálly, s effectuátioját adurgeálly, hogy az Instructio szerént legyen Istennek ditsőségére s az jó rendnek megtartására.

6. Ha a' dolog terhes volna a' N. Tanáts eleiben terjessze.

Ezen proiectumnak punctumi, nemcsak acceptáltattak, hanem instantanee Gáspár János uram Curatornak Kun Szuúcs Mihály uram pedig Egyházfinak választattak, és mi legyen Curator uram kötelessége, sub extradato notariali pagina 15-a elől is adattatott és mind a N. Tanátsnak mind a Betsületes Communitasnak concursiojába el olvastatott 's rati habeáltatt.⁸⁷

---

⁸⁷ RL. D 87 1/2. köt. 50., 13–14. p.